

Karácsony – A-tól ZS-ig

Kevés olyan ünnep akad, mint a Karácsony, amelyet ennyire sok országban megünnepelnek. Mindenütt sajátos hagyományok, szokások tapadnak hozzá, amelyek azonban a lényegen mit sem változtatnak. Karácsony a legegységibb egyetemes ünnep. Munkatársunk néhány igazán különleges szokást szedett csokorba, szerkesztett afféle mini-lexikonná. Érdeemes csemegézni a szócikkek között.

ARANYESŐ – A német nyelvterületen elterjedt szokás, hogy advent idején, december 4-én, Szent Borbála napján aranyesőágakat raknak a vázákba, amelyek karácsonyra kivirulnak. Minél és dúsabb virágot hoznak az ágak, annál biztosabbak lehetnek abban, hogy a következő karácsonyig jólétben élhetik mindennapjaikat.

BÚZAÜLTETÉS – Portugália, Dél-Olaszország, Libanon és Horvátország területén honos szokás. November közepén ültetik cserépbe, s karácsonyig szépen megnő. A búzát aztán, mint a virágokat szokás, egy vízzel töltött edényben a karácsonyi asztalt közepére állítják. Később a karácsonyfa alatt, a jászol mellett áll, vagy a szoba sarkában. Libanonban egy barlang elé állítják, amelyben előzőleg betlehemi jelenetet rendeztek be.

CRACKER – Angliában árult nagyméretű szaloncukor alakú csomag. A két végét megrántva hatalmasat pukkan. Karácsonykor az ebéd kezdetén kap mindenki egyet, s a leves után mindenkinek szét kell nyitnia. A csomagból kihulló papírfejedőt – koronát, csákót, sisakot, sapkát – mindenki köteles az esti búcsúzásig a fején viselni.

CSÓKLÓPÁS – Angol-amerikai szokás. A helyi hagyományok szerint bárkit jogunk van megcsókolni, akivel „véletlenül” éppen fagyöngy alatt állunk. Ezért is terjedt el arrafelé széles körben a fagyönggyel való karácsonyi díszítés. Elég csak alácsalni a vágyva vágyott személyt, s ha nincs résen, már nem is tiltakozhat, ha csókot lopnak tőle.

DIÓDOBÁLÁS – Szenteste a szerb gazda behozza a szalmát, amit a szoba földjére és az asztalra hint, mielőtt azt leterítik az ünnepi abrosszal. Ezután köszönti a családot, gyertyát gyújtanak, imádkoznak és vacsorához ülnek. Az étkezés során a családfő diót dobál a gyerekek közé. Aki egészségeset kap el, a hagyomány szerint a következő évben egyszer sem lesz beteg.

DOBOZCSERE – Dél-Afrikában, karácsony napján a családok útra kelnek, s kölcsönösen felkeresik legjobb barátaikat. Mielőtt elindulnak, az e célra készített díszes fadobozokba csomagolják az ajándéknak szánt süteményeket. Amikor kellemes ünnepeket kívánnak, kicserélik dobozkaikat, s látatlanban megköszönik a meglepetést. Felbontani az ajándékokat ugyanis csak este szabad, odahaza.

EGÉSZSÉGGALÁCS – A szerbek nevezik így azt a karácsonyi kalácsot, amelyet kenyértésztából sütnek az ünnep előestéjén. Az teszi különlegessé, hogy a tetejére vallási jelképeket mintáznak. Szenteste törlik

meg, az ünnepi vacsoránál kezdik elfogyasztani. Minden morzsájára ügyelnek, gondosan összeszedik, s későbbi betegségek során használják fel, mert az apró, összeszáradt kenyérmaradéknak gyógyító erőt tulajdonítanak. A nevét is erről a hitről kapta.

FORRÁSJÁRÁS – A fiatal görög lányok karácsony reggelén a patakhoz, vagy forráshoz mennek vízért. Az ünnepek idején ebből iszik az egész család. Bizonyos vidékeken a forrást „meg is etetik”, azaz ételleket tesznek a partjára.

GIRLANDVERSENY – Észak-Lettország legtöbb településén azon versenyeznek a családok, hogy melyikük bejárati ajtaja fölé-köré kerül a legszebbnek ítélt karácsonyi fenyőfűzér-dísz. A zsűri tagjai évről-évre azonosak, általában a polgármester, a helyi plébános és az iskolaigazgató a döntnök mindenütt. A győztes család egy emléklakettet kap, amelyet újabban néhány helyen beépítenek a ház homlokzatába.

GYERMEKKARNEVÁL – Olaszország több városában is december 24-én délután az utcák megtelnek színes öltözéket, jelmezeket viselő, vidám gyermekekkel. A számukra rendezett vidám felvonulás jó alkalmat teremt a szülőknek, hogy békésen feldíszítsék a karácsonyfa, s a rejtekekből alá tehessék a gyerekeknek szánt ajándékokat, mire azok hazatérnek.

HÁLAADÁS – Az Egyesült Államokban fontosabb családi ünnepnek számít, amit november utolsó csütörtökén ünnepelnek a kontinensre 1620-ban érkező első telepesek példájára. Ami összeköti karácsonnyal az az, hogy ott az emberek szokatlanul korán, általában már közvetlenül a Hálaadás után feldíszítik a karácsonyfa, s az ajándékokat a beszerzésük után szépen becsomagolva folyamatosan aláteszik. December közepére csak a házaik feldíszítése marad.

IDŐJÓSLÁS – Magyarországon Jézus születésnapján a régi gazdák legfontosabb tevékenysége az időjárás megfigyelése volt, amiből jelentős következtetéseket vontak le a következő év gazdasági feladatira nézvést is. A karácsony éjféle időjárásból jósltak ugyanis a következő évi termésre. Jászdózsán például úgy tartották, ha csillagos az ég az éjféle misekor, akkor sok kukorica lesz. Ha december 25-én tiszta, napos az idő, akkor száraz nyár, jó gyümölcsstermés, sok bor várható. Ha karácsony másnapján, Istvánkor is szép, napos idő van, akkor mindenből jó termés várható – vonták le a következtetést.

JOL – Izlandon ez a karácsony neve, amelyet a Jolasveinar-nak nevezett manócskákról kapott. Egy izlandi legenda szerint tizenhárom kis manó mindunta-

lan megtréfálta és bosszantotta az embereket, különösen a gyerekeket. Ám amióta megjelent a Téaló, a manócskák megszelídültek, és ajándékokat készítenek a gyerekeknek. Ezért a gyerekek már december elején kiteszik a cipőiket az ablakokba. Karácsonykor megtalálják bennük az ajándékokat, de ha rosszak voltak, akkor csak krumplit lelnek a lábbelijükben.

KENYÉRHÍMZÉS – Karácsonykor a görög családoknál sütik a vaszilopitát, egy kenyérfélét, amibe fémpénzt rejtenek, aki megtalálja, szerencsés lesz. A kenyeret szépen fel is díszítik, Krétán még kenyérhímozó asszonyok is vannak, akik tésztából cifra rajzokat kanyarítanak a kenyérré.

KOPOGTATÁS – A XV. században kialakult osztrák hagyomány. Úgy vélték, hogy az ajtókon való bezörgetéssel elriasztják a háztól a karácsonyi békebontásra készülő gonosz démonokat. Pásztoroknak öltözött csoportok járják a házakat, elsősorban Unterinntalban, karácsony hétvégéjén. Minden épületbe bekopogtattak, énekeket adtak elő, és jó szívvel viselték a megvendéglést. Szerencsésebbek, mint a magyar betlehemezők. Nekik nem kellett, nem kell a nehéz kellékeket cipelniük. Elég, ha kocogtatnak.

LOKÁLÜNNEP – Japánban nem oly rég (és főleg nem általánosan) ünneplik meg a karácsonyt, amit ők kuriszumasznak neveznek. Általában éttermekben, éjszakai lokálokban ünnepelnek. Pezsgős, szerpentines megemlékezésük leginkább a mi szilveszterünkre emlékeztet.

MANDULAJÓSLÁS – Finnországban a karácsonyi esti étkezés fő fogásai, a sonka vagy pulykasült, a sültkrumpli, a májpestétom és a szilvaleves mellől nem maradhat el a fahéjas rizskása sem, amelybe egyetlen szem hófehér mandulát is kevernek. Akinek az adagjában megtalálják a mandulát, úgy tartják: az illető a következő évben megházasodik.

MENNYEZETKOSZORÚ – A dánok a nappali szoba mennyezetére akasztják az adventi koszorút, ami csillárhoz hasonlóan lóg alá. Nagy szerepet a gyertyagyújtásokon túl szenteste kap, amikor alatta koccintanak egymás egészségére a család tagjai.

OSTYATÖRÉS – OSTYAPOSTA – Az „oplatek”, a karácsonyi ostyatörés régi lengyel szokás. Szenteste egy tenyér nagyságú, szögletes ostyakenyeret adnak minden családtag kezébe, amiből mindenki nyújt egy kis megtört darabot a családtagjainak, és elfogadja tőlük azok falatjait. Az örömmegosztás e formáját a szerzetesi közösségekben is gyakorolják. II. János Pál, a nemrég elhunyt lengyel születésű pápa, a Vatikánban is ragaszkodott ehhez a hagyományhoz. A két háború között elterjedt az a szokás is, hogy karácsonyi üdvözlésként levélben küldtek ajándékba egymásnak egy-egy darab szentelt ostyát a távol lakó ismerősök.

ÖSSZELÁNCOLT LÁBAK – Ruszin szokás volt a karácsonyi étkezés céljából szolgáló asztal valamennyi lábát egy tekintélyes méretű kerékkötő láncsal körülhurkolni, és a lánc két végét ünnepélyes külsőségek között egy lakattal össze is zárni. Ez a művelet jelképezte a családtagok összetartozását és összetartásának fontosságát. A ruszin családfő, aki a műveletet

végrehajtotta, mindig hangsúlyozta: az életben ez az eltéphetetlen lánc a szeretet, amivel minden családtag tartozik a másikkal.

PARÁZSETETÉS – A horvát karácsonyi hagyományok elengedhetetlen része volt, hogy szenteste három nagyobb tuskót tettek a tűzre, bent a házban a Szentháromság jelképeként. Ezek parazsával gyújtották meg az összes gyertyát a házban. Az égő tuskóknak gyakran adtak enni az ünnepi asztalról és inni a borból. A parazsokra dobott étel-, s rájuk locsolt italáldozattól sokat reméltek, azt hitték, hogy a nagy tuskók tüze az egész minden családtagnak jót hoz a jövőben.

RÍMFARAGÁS – A hollandok egy érdekes karácsonyi szokása a verskészítés. December első vagy másodnapján összeül a család, és egy kalapból mindenki húz egy nevet. Akinek a neve a céduláján szerepel, annak nem elég ajándékról gondoskodnia, egy tréfás, csipkelődő versikét kell írnia róla, amelyet az ajándék-bontáskor köteles maga a megverselt személy felolvasni a társaság előtt.

SMÖRGASBORD – A skandináv országokban szokásos karácsonyi tálalás. Nagyon sokféle étel kerül az asztalra az ünnep minden napján. A családtagok és a vendégek csak néhány falatot vesznek a tányérjukra mindegyikből, hogy lehetőleg minél többfélét kóstolhassanak meg hideg- és melegkonyhai készítményekből, gyümölcsökből, süteményekből. Mivel a szokás eredetileg a svédországi karácsonyok része volt, s onnan terjedt át a szokás Norvégiába és Finnországba, a világ más helyein e tálalási formát „svédasztalként” emlegetik.

SZURAVACSKA – Bulgáriában tartozik a karácsonyi kellékekhez. A szuravacska egy somágakból összeállított bokor, vattával, süteményekkel és erős paprikával feldíszítve. December 28-án, az ártatlan gyermekek napján a kicsiknek szabad ezzel elverni a felnőtteket. Ami ehettől közben leesik, azt közösen fogyasztják el.

TURKÁZÁS – Ezt az ősi, termékenységvarázsló, állatalakos játékot régen a téli napforduló (karácsony) tájékán játszották. A turka szláv eredetű szó, birkát jelent. Egy méteres botra szerelt faragott állatfej, amelynek alsó állkapcsát szíjjal lehetett mozgatni, csattogtatni. Az, aki vitte szóttasbe volt takarva, csak a szemének hagytak nyílást. Csengettyúk voltak rávarrva, s egy juhásznak öltözött legény kísérte. A turkázók a házaknál énekléssel és tánccal kívántak bőséget a családnak, amiért is megvendéglétek őket. A mezőségi románok karácsonykor mentek a magyarokhoz turkázni, akik viszonzásul húshagyókedd környékén keresték fel a román falvakat.

UTCABÁL – Kubában is egyre többen megünneplik a karácsonyt. A szentestét közös, szabad ég alatti vacsorával ünnepli a család és a tágabb baráti kör. A karácsony másnapját pedig sok helyen igazi, vérforraló latin zenés, hangulatos utcabállal teszik emlékezetessé. Erre mindenki hivatalos, azok is, akik a karácsony vallási tartalmától elzárkóznak.

VÉDŐSZITA – A karácsonyi ünnepek idején Görögországban, a hagyományokhoz ragaszkodó családok a háztetőre is tálalnak. Némi ételmaradékot és szitát

helyeznek a kéményre, hogy ezekkel a praktikákkal távol tartsák a kalikandzaroszokat, a föld mélyén élő, s minden évben visszatérő garázdálkodó, sötét, gonosz démonokat. Úgy tartják, hogy ezek az alakok mindent elpusztítanak, folyamatosan azon mesterkednek, hogy elfűrészeljék a Földet tartó fa gyökerét, de karácsonykor előbújnak, hogy szerencsétlenséget, szegénységet és halált okozzanak.

WHISKY RÉPÁVAL – Írországban december 25-én gyertyákat állítanak az ablakpárkányokra, s koraeste meggyújtják valamennyit, miután feldíszítették a fenyőfát. Arrafelé szépen megemlékeznek az ajándékhözökről: whiskyt készítenek ki a Téalapónak, sárgarépát a rénszarvasoknak, amiket szintén az ablakpárkányon helyeznek el. A szegényebb családoknál a whiskyt barna sörrel helyettesítik.

ZAMPOGNARI FESZTIVÁL – A zamponariak a Dél-Olasz tartományok hegyi pásztorai, akik a téli hideg beköszöntével leereszkednek a hegyekből és a karácsonyi időszakban gyakran szerveznek maguknak olyan ünnepi alkalmakat, amikor egymással versenyezve bemutatgatják zenei tehetségüket. Egymást érő fesztiváljaikon dudaszóval köszöntik a közelgő ünnepeket.

ZSÁLYA – A horvátországi tengeremelléken az a szokás járta, hogy karácsonykor a gyerekek zsályával, borostyánnal és fenyőágakkal díszítették fel a házak bejáratát. A zöld kapu az élet győzedelmét jelképezte a halott természettel szemben. A fenyő a békét, a borostyán a dicsőséget, a zsály a gazdagságot, termékenységét szimbolizálta.

H.S.

Karácsony és a falra hányt borsó

Valakinek hasztalanul tanácsolt dolgokra az mondjuk: *Olyan, mint a falra hányt borsó*. Vajon mi rejlik a szólás mögött, van-e vajon valóságtartalma?

O. Nagy Gábor „*Mi fán terem?*” című könyvében – amelyben számos magyar közmondás, illetve szólás hátterét tárja fel – hiába kutakodunk, erre nem találunk választ. Ezúttal a magyarokkal szomszédos vagy együtt élő szláv népek szokásaiban keresendő a magyarázat.

Kezdjük a bátyai rácok (horvátok) karácsonyi népszokásával! „Éjféle mise előtt – miként azt *Fehér Zoltán* írja – a falra babot, borsót, búzát szoktak dobálni, és akkor azt szokták mondani, hogy termő év lesz”. Valójában, ily módon már kézenfekvővé válik a szólásra adandó magyarázat. Megjegyzendő, hogy a szláv népek rituális-mágikus gyakorlatban a babnak, borsónak kitüntetett szerepe van!

Esetünkben *nem babra megy a játék*: a karácsonykor valóban a falra dobták, azaz hányták a borsót. Karácsonyeste a Pécs környéki bosnyákok, a baranyai sokácok tört babot (papulát) esznek, de böjti ételként a Dráva menti horvátoknál is főként fekete babból főzött levest szolgálták fel kultikus ételül. Karácsonykor babot esznek a nyugati szlávok, az ukránok és a fehér-oroszok is, az ugyanis főételnek számít náluk. Ők is babot hánytak a ház sarkaiba, fel-feldobva azt a mestergerenda irányába. A karácsonyi istentiszteletkor a kórusról a hívőkre is babot szórnak, hogy jó termést, állatszaporulatot, emberi boldogságot és szerencsét érjenek el általa. A karácsonyi asztal elmaradhatatlan tartozéka az asztalra helyezett magvak sokasága, közöttük a bab is. A karácsonyi ünnepnapokon asztalra tett babot és egyéb szemes terményt az ünnep elmúltával egy körbe hullatták valamennyit – általában a karácsonykor behozott szalmát összefogó kötélből

formázták vagy hordóabroncsot használtak e körhöz –, s onnan etették fel a baromfival. Így tettek a nyugati szlávok is, bőséges tojásszaporulatot remélve. Napjainkban is él a szokás a magyar és a horvát gazdaszanyok körében, akik úgy tartják, hogy ettől a művelettől bőséges lesz a szárnyasok szaporulata. Ünnepi köszöntőként lakócsai nagyanyám a karácsonyi asztalon lévő magokat szórta a fejemre, s közben kocsonyát kellett ennem, pálinkát innom, ő meg ezen események közepette a tyúkokat hívta, mintha a magokkal etetné őket. Kelet-Lengyelországban és Poljesk vidékén a karácsonyi asztalra helyezik a babot, majd vendégségbe hívják az erdei vadakat, hogy egyenek belőle, hogy ily módon, egész éven át megvédjék tőlük az állatállományukat.

A halotti rítusban a bab a halottak eledele. Észak-Szlovákiában a ház sarkaiban hagyták, illetve a kemence mögé hajították, a meghalt lelkek számára. Azt tartották, hogy abban a házban, ahol erről a szokásról megfeledkeznek, sírva járkálnak, mivel éhesek maradnak a lelkek. A lengyelek és a fehér-oroszok a babot vagy borsót mézzel ízesített vízben főzték meg a halottjáró napokon.

A babfogyasztás sem a véletlen műve!

A szláv népek, de a magyarok is, az elhunyt ősokeket madáralakban képzeltek el, akik év közben visszavisszatérnek a családjukhoz, s teszik ezt főként karácsonykor. Leginkább a kemence közelében vagy a ház sarkaiban húzódnak meg, s ilyenkor kedvenc ételükkel, azaz magokkal illik őket megkínálni. A babot a madáralakban visszatért lelkek szívesen fogyasztják. Az ősök az utódoknak e jó tétemény fejében bőséges gyermek-, állatszaporulatot és kiváló termést biztosítanak.

F. Gy.